

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 123 2002

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Ingemar Algulin, Anders Cullhed, Boel Westin

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Anna Williams (uppsatser) och Conny Svensson (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av
Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word for Windows eller Word Perfect. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 1 juni 2003 och för recensioner 1 september 2003.

Från och med denna årgång av *Samlaren* erhåller uppsatsförfattarna ett digitalt underlag för särtryck. Det består av uppsatsen i form av en pdf-fil, lagrad på en diskett.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

ISBN 91-87666-20-0

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2003

som saknas är uttryck för det som järnverksarbetaren Sjödin aldrig kan glömma: svetten och svordomarna, pinan för muskler och blodkärl. Det är ett larmande inferno, som möjliggör det granna skådespelet:

Klämd mellan vardagens sköldar
olust och nödvändighet,
ackordet och vilskiftets värk,
kunde jag inte förlåta
feeriet kring hyttan när tappningen
pågick och mörkret regnade stjärnor,
eldkvastar sopade himlen.
Hade jag haft råd att se,
skulle hjärtat inte värka av avsky.

Sjödins diktsamlingar har (med endast två undantag) kroppsarbetet som ett av sina huvudmotiv. Med envis trohet fortsatte han linjen från Sotfragment och lyckades variera och inte sällan fördjupa arbetsbilderna. Givetvis påverkades han genom de studier av och funderingar om arbets-skador som han under en lång följd av år redovisade i tidskriften *Arbetsmiljö*.

De viktigaste motivkretsarna i Sjödins poesi är kärleken, naturen och arbetet. Den sociala linjen präglas av en lågmäld men övertygande kritik mot klassamhället. Hackzell har också förstått att det finns ett märkligt inre samspel mellan dessa motiv. I Sjödins poem möter dessutom en musikalitet som kritiken ännu knappt upptäckt.

Ett återvändande till Sotfragment och ungdomsårens erfarenheter av arbetet i järnverket sker en sista gång i den gripande avskedssamlingen *Läkebok, nedresa* (1993) som utkom bara några veckor före Sjödins död i lungcancer. När den svåra nedresan pågår associerar författaren i sitt bildspråk till sina svåra minnen från rövalsverket: på sjuklägret känner han sig om natten "utvalsad, dragen genom dragskivor, sönderhamrad under knipphammarens envisa skall".

Det finns konstnärliga, allmänkulturella och ideologiska tillgångar att på längre sikt utvinna ur Stig Sjödins dikter om "näden att få slita ut sig, den stora favören att få välja där val ej fanns". Författarskapets hela bredd och styrka återstår dock för oss att erövrå och denna poetiska rikedom kommer att tillförsäkra Stig Sjödin en stark ställning i vår framtida litteratur.

Lars Furuland

Gunnar Syrén, *Mellan sanningen och lögnen. Studier i Per Olov Enquists dramatik*. Almqvist & Wiksell International. Stockholm 2000.

Det skrivs för lite om dramatik i Sverige – det konstaterade Gunnar Brandell ur vetenskaplig synvinkel någon gång för nästan ett halvt sekel sedan. Läget har inte förbättrats därefter, men det är inte Gunnar Syréns fel. Tvärtom kämpar han mot strömmen bland alla litteraturvetenskapliga alster som ägnas andra ämnen och gener. Dramat och teatern hanteras nämligen på ett vetenskapspolitiskt och resursmässigt skandalöst sätt i Sverige, och därför blir man som anmälare glad och förvåntansfull när någon ändå anstränger sig.

Syréns bok är sprungen ur undervisningen och den tillägnas författarens studenter vid Köpenhamns universitet. Man kan tänka sig att Gunnar Syrén som lärare där fyllt flera funktioner – både rollen som introduktör och informatör. Syrén har svarat mot en dansk nyfikenhet inför en författare, vilken av personliga skäl kommit att slå en brygga mellan de två ländernas kulturliv.

Resultatet av Syréns forskning och analyser har han i boken presenterat med en bredd, stil och tillgänglighet som är föredömlig för alla oss andra. Vi som kroknotat in i det vetenskapligt tekniska skrivsättets otillgängligheter.

Boken har en undertitel som börjar med orden "studier i", vilket mynnat ut i fyra klart avgränsade kapitel där ett ägnas *Tribadernas natt* (1975), ett andra tar upp *Till Fedra* från 1980, medan det tredje och mest omfattande granskar *Från regnormarnas liv* från året därpå. Vart och ett av dessa kapitel tar dels upp dramaten, dels några uppsättningar och deras kritiska mottagande. Det avslutande kapitlet är kort och tematiserar huvudtanken om "konsten mellan sanningen och lögnen".

Verket innehåller också en omfattande sammanfattning på engelska. Detta antyder att Syrén ställer in sin bok i den akademiska avhandlingens tradition, trots att han själv som bekant disputerade i Uppsala redan 1979 med sin utredning om *Osäkerhetens teater. Studier i Lars Forssells dramatik*. Intresset för Forssells dramatik har fortsatt att prägla Syréns skrivande. På det området framstår han som den ledande svenske experten. På 1990-talet avsatte hans intresse för Enquist en kritisk och pedagogisk reflektion, vilken slutligen mynnade i den föreliggande boken från 2000.

Det sägs i bokens abstract att Syrénhs metodiska infallsvinkel är att hantera de dramatiska texterna som musikaliska partiturer och som en bas "for a projected theatre production, and he attempts to uncover the various possible audience experiences buried in the text" (s. 6). Detta är något som inte alls förverkligas i boken. Däremot kan man säga att analyserna bygger basen vad gäller en motinventering av Enquists dramatik samt vad gäller en mångfacetterad diskussion om de intertextuella sambanden och den historiska "verkligheten" som triptykens texter hänvisar till. Dessa ingredienser i utredningen består ibland av mycket goda och tydligt presenterade resultat, vilka dock kan skymmas av de andra ambitioner som författaren också haft. Det heter om dessa:

The analysis demonstrates that the tension between diametric positions is achieved by a technique in which the unsaid, the metadramatic and the rhetorical are bearers of meaning. Furthermore, it is shown that certain role models and ideals are 'deconstructed' while others are highlighted; that the dramas, albeit structurally different, are uniform in their themes and motifs; and that love and power play a central role. The dramas also intimate the Romantic idea that the artist is the guardian of a higher truth. (s. 6)

Ett grundläggande problem med Syrénhs text om Enquist är det metodiskt-teoretiskt vindlande i dess färd i författarens fotspår, något som i och för sig hör samman med bokens essäistiska karaktär. Det finns biografiska trådar i resonemanget om Enquists dramatik; det plockas upp strukturella synpunkter bl. a. ur Egil Törnqvists analyser; Roland Barthes får bidra med metodiska infallsvinklar och flera goda uppslag ur sina essäer liksom Greimas; Manfred Pfisters tänkande glimtar till; Michail Bachtin får låna ut sitt kronotopbegrepp; Gunnar Brandells polemik mot nykritikens attacker mot life-and-letters-forskning åberopas; Peter Szondis mer fenomenologiska dramahistorik spelar en roll; ett slags elementär receptionsforskning respektive intertext-begrepp slår igenom, bl. a. i kritikavsnitten ... etc.

Allt detta är visserligen pedagogiskt presenterat och i allmän mening ovanligt tillgängligt genom Syrénhs text, men man kan undra över hur de olika teoretiska perspektiven egentligen

bringas att samverka? Det saknas tyvärr ett metodiskt fokus och det saknas ett slags nödvändig fördjupning i tänkarnas idéer som hade kunnat ge stadga åt ett teoretiskt grundgrepp hos Syrénh. Tydligast blir det kryssande draget när vi här och där får ta del av komparativa iakttagelser om hur Lars Forssells dramatik och teater står i förhållande till de resonemang som gäller Enquist. Här kan man undra över kopplingen, vilken främst ligger i det undersökande subjektets egen forskning och intresse. Visserligen kan jämförelser av olika slag vara klargörande, men förklaringsvärdet är främst givet av undervisningens behov. Detsamma gäller Syrénhs förklaringar av de apostroferade tänkarnas idéer; dessa inslag får ett högt betyg som introduktioner men inte som fördjupande problematiseringar. Det som är metodiskt problematiskt blir samtidigt en essäistisk styrka, d. v. s. att det finns en tydlighet hos Syrénh som är positiv.

På ett allmänt plan återspeglar nog Gunnar Syrénh något av drama- och teaterförståelsens problem i tiden. Det finns en osjälvtändighet i teoribildningen som gör att många skribenter lånar, och man lånar också från många håll, så den analytiska texten blir ett slags sedimentering av olika impulser och från olika skeden i teori-debatten. Detta är alltså vanligt förekommande och inget som Syrénh särskilt ska lastas för. Här växer det istället fram en uppgift, att bygga upp något eget teoretiskt och filosofiskt ramverk. Det gäller en konstruktion som kan tåla den dubbla tillämpningen på texten och dess relation till sitt förverkligande på teatern, i de fall man i framtiden arbetar med greppet att koppla författarens texter till en historia och en levande teater.

Gunnar Syrénhs bok kommer troligen att bli mycket läst och på goda grunder använd i dramaundervisningen, trots de allmänna svårigheterna att finna en köpstark och lässugen människokrets som kan konsumera denna typ av lärd litteratur. Ämnet Per Olov Enquists dramatik och teater har en attraktion i sig och det tillgängliga i Syrénhs hantering av stoffet talar också för en framtida position på marknaden.

I det sammanhanget kanske många konstnärligt verksamma i teaterbranschen tar till sig hans resonemang. Detta kan också vara bra, eftersom den akademiska och historiska utforskningen av drama- och teatervetandets gränser trängs även från praktikernas håll. Attityden att fåglarna knappast bryr sig om ornitologerna och

deras resultat kan finnas på den kanten. De akademiska drama- och teatervetarna trängs alltså både från universitetsväsendets och branschen- utbildningens håll, vilket är tragiskt eftersom de skulle kunna vara överbyggande i försöken att förstå en viktig konstart i samhället och dess medvetande. Gunnar Syrén är i den meningen en mycket hedervärd brobyggare och en person som försöker följa Brandells recept och uppmaning – skriv mer om dramatik!

Per Ringby

Lena Kåreland, *En sång för att leva bättre. Om Lennart Hellsings författarskap* (Skrifter utgivna av Svenska barnboksinstitutet 67). Rabén & Sjögren. Stockholm 2002.

Begäret efter orden och språket präglar den poetiska värld som Lennart Helsing snurrade igång i mitten av 1940-talet. Hans ordbyggen är välkända för generationer av läsare. De verbala konsterna inbjuder till en rad olika aktiviteter utöver den rena läsningen, till recitation, till sång och till olika typer av dans – många Helsingtexter är perfekta att rappa – men det handlar om mer än fonologi, rimteknik och rytmiska variationer. Bakom orden finns en allvarlig diktare, med moderna idéer om konsten att skriva för barn. Den teoretiska brandfacklan *Tankar om barnlitteraturen*, som Helsing skickade ut i offentligheten 1963 (den kom i nytryck 1999), ger bestämt besked om syften och ambitioner: barnboken ska lära barnet att behärska språket, den ska orientera den unga människan i tiden, samhället och rummet och, sist men inte minst, ska den aktivera livskänslan. Traditionernas tal om läsåldrar, estetisk fostran och klassiker hade Helsing inte mycket till övers för. Naturligtvis har han inte alltid hållit sig inom dessa riktlinjer i sitt växlingsrika författarskap, men de har tveklöst format bilden av honom som en fribrytare i modern svensk barnlitteratur.

Det är den bild av Helsing som Lena Kåreland utgår från i sin studie *En sång för att leva bättre. Om Lennart Hellsings författarskap*, en diktens apostel som låter ord och text bilda allianser med bild och sång, musik och rörelse. En tjänare av orden, för att travestera Harry Martinson, vars dikt om "ordtjänarens plikter" Kåreland knyter an till i sitt avslutningskapitel. Men framför allt talar hon om Helsing som "de

många rollernas man" och ser honom, liksom andra före henne, som en renässansmänniska placerad i vår tid. Utmanare, gränsöverskridare och kättare är bara några av epitet som passar in på författaren Helsing, en all-aktör kan man gott kalla honom. Han verkar ju inom olika fält och nöjer sig ingalunda med att utöva sina poetiska konster, han uppträder också som kritiker, översättare, introduktör, och som en ibland ganska eldfängd debattör. Han konfronterar orden med andra konstarter, han samarbetar med bildkonstnärer och musiker i syfte att bygga upp en konstnärlig syntes – allkonstverket i ny tappning – för barn. Han skriver om barnlitteratur och kastar ibland ut planer för forskningen i ämnet. I en brevväxling med Vivi Edström (se Edströms uppsats i vänboken *Först och sist Lennart Helsing*, 1989), slår han ett slag för utforskningen av den komiska litteraturen och under barnboksboomens 60-tal hörde Helsing till dem som uppvaldade regeringen om en professur i barn- och ungdomslitteratur. Den hellsingska ordkonsten är i sig självt ett givet objekt för forskning och den skriker faktiskt efter tolkningar och olika slag av analyser. Det har också gjorts en del sådana under årens lopp. Jag kan inte helt instämma i den forskningsbeskrivning som inleder boken, där Kåreland hävdar att det skrivits "förvånansvärt litet" om Helsing med tanke på hans betydelse för barnlitteraturen (s. 7). Visst har det tidigare fattats mer inträngande analyser, och en större samlad studie har förvisso saknats, men efter Vivi Edströms uppsats om Helsing som lyriker, "Tingen visar sitt innersta" (i antologin *Vällingsäck och sommarvind*, 1987), har Hellsings texter (och en del av hans andra aktiviteter) behandlats ur olika aspekter (t. ex. av Ulla Rhedin, Lars Bäckström, Björn Julén, Cecilia Huldt, Ulrika Reichenberg, Sonja Svensson, Stefan Mählqvist m. fl.). Självt är Kåreland heller ingen novis på området, med sig i bagaget har hon ett fylligt kapitel om Helsing som "utmanare och ifrågasättare" från sin bok *Modernismen i barnkammaren* (1999) och dessutom en studie om litterära samband mellan Helsing och Carl Sandburg (2000). Detta finns förstås inarbetat i den nya boken: Sandburg är ett av huvudnumren i det kapitel som behandlar intertextualiteten och mångstämmigheten. Dessutom finns numera även Inger Nilssons doktorsavhandling om den ljudande Helsing, *Krakel Spektakel. Hör hur det låter!* att tillgå, den lades fram i början av